

KRÓNIKA

BESZÉLGETÉS AZ ÖRDÖGÖKRŐL

Momo Kapor, a *Književne novine* munkatársa elbeszélgetett Miodrag Bulatovićyal, a világhírrre szert tett jugoszláv íróval.

— Műveim személyei iránt büntudatot érzek — mondta Bulatović. — Azokra a napokra gondolok, melyeket együtt töltöttem velük. Talán az árulás komplexusa áll emögött. Gyakran jutnak eszembe barátaim, akikkel a menzákon vacsora után ételmaradékot gyűjtögettünk. Vajon hol vannak most? Érdekes, hogy külföldi városokban mindig megtalálom azt a világot, melyet itthon elhagytam. A müncheni szállodákban például gyilkosok, betörők, könnyű nők voltak az ismerőseim.

Bulatović utazásairól esik szó. Az író eleinte autóstoppal utazott. S ezért ma, amikor saját kocsija van, felvesz mindenkit, aki felkérkedzik. Egyetlen feltétele, hogy utitársai beszéljenek. Azt is elmondják ilyenkor, amit egyébként elhallgatnának. Ebből csinál az író könyveket. Úgy látszik, mondja Kapor, Bulatović legnagyobb szerelmei a motelek, benzinkutak, az aszfaltút, a rohanás, a furcsa utasok, a bőrruhás rendőrök. Ezért érthető, amit az *Égre száll a vörös kakas* szerzője mond: „Nem túlzok, ha azt állítom, hogy egyetlen vagyonom egy írógép, egy autó és egy magnetofon.” A magnóval egyébként főleg a furcsa zajokat szokta felvételezni.

Belgrádra terelődik a szó.

— Úgy látszik, az ember mindig visszatér oda, ahol vereséget szenvedett — mondja Bulatović. — A vereség egyszer s mindenkorra odaköti... Azt hiszem, hogy amit a jövőben megírok, az Belgrádról szól majd. Belgrád az a város, melyre szükségem van...

Írói módszeréről is vallott Bulatović az interjú folyamán. Műveiben sok az adat, név. Ezeknek összegyűjtése nagy munka volt. Bulatović legújabb művéhez, a könyv alakban nálunk még meg sem jelent *Hős a számaron* című regényhez nagy előkészületeket tett. Levelezett egy volt olasz káplárral, aki a második világháború idején Crna Gorában szolgált. Bulatović tanulmányozta a katonai térképeket, a Venezia olasz hadosztály harcait, felvonulási útvonalát. Emberekkel beszélgetett, akik emlé-

keznek a hadosztály végnapjaira; mi több, Olaszországba is elutazott, hogy találkozzék regénye alakjaival, akik most Szardíniában élnek.

Míg búcsúzom Bulatovićtól — írja Momo Kapor —, tisztában vagyok vele, hogy ő az az ember, akinek van mondanivalója. Még ha nem is írna, csak beszélné, ennek a nyoma is intenzívebb lenne, mint sok könyvé, melyek unalommal fertőznek meg bennünket.

LEGENDA AZ IRGALOMRÓL

Az idei magyarországi könyvhétre jelent meg Németh László legújabb regénye, az *Irgalom*, melynek néhány részletét előzőleg közölte a *Kortárs*. A művet, úgyszólván megjelenésével egyidejűleg, Gyurkó László ismertette az *Élet és Irodalomban*.

Németh László... módszere — írja Gyurkó — a mindent kimondás és mindent megmagyarázás: semmit sem bíz az olvasó képzeletére. S nem szó- és hangzuhatagokat hömpölyget, mint Proust, hanem analizál; a legapróbb részleteket is felboncolva tálalja az olvasó elé.

Ez az analizáló hajlam... szoros összefüggésben van a kitűzött céllal, s a vállalt feladattal. Kertész tanárt hétéves hadifogsága alatt megcsalja a felesége: ebből a szegényes cselekménymagból bomlik ki a nyolcszázoldalas regény. Mégpedig kevesebb epizóddal és kevesebb szereplővel, mint Németh eddigi regényeiben. Az *Irgalom*-ban az író csupán néhány főszereplőre, s azok konfliktusaira összpontosít; az ő életük és lelkiviláguk aprólékos boncolása élte a művet.

Az első kötet Kertész és Kertészné párharcát tárja fel. Voltaképpen a *Bűn*, az *Iszony*, az *Égető Eszter* férfi-nő konfliktusa ismétlődik meg újra, csak más dimenzióban, más erőviszonyok között — állapítja meg Gyurkó. — A második kötetben azonban... az ő sorsuk már háttérbe szorul. Itt az író Ágnes, Kertészék lányát állította központba. Amit a szülők történetéről megtudunk, azt is az ő szűrőjén bocsátja keresztül az író.

Az *Irgalom*... kétségtelenül legenda — mondja Gyurkó. — S ezért volt szükséges, hogy Ágnes kerüljön a középpontjába. Voltaképp szülei története is csak tükre az ő „lassú kapaszkodójának”. (Ezt egyébként a kritikus nem érzi elég meggyőzőnek.)

Ágnes győzelme az irgalom világmegváltó erejének ismerése... A regény befejeződik az „életgyőzelem” pillanatában, amikor Ágnes a mellére húzza és megcsókolja sánta barátja fejét, akinek nyomorék testétől mindig viszolygott. Csakhogy a képzelet tovább dolgozik, s azt kérdezi, nem a Kárász Nellik és Kertésznek sorsa vár-e a szerelem helyett irgalomból és cselekvő Ágnesre is? Nem kell-e majd rádöbbennie, hogy a jóságos irgalom nem igazi győzelem s nem elegendő alap a boldogsághoz — kérdezi cikke végén Gyurkó László.

Németh László legújabb regényének ez csupán első, talán csak impressziókon alapuló ismertetése. Bizonyára hamarosan sor kerül az elmélyült elemzésekre is, melyeket a mű okvetlenül megérdemel.

KORUNK ENTELLEKTÜELJE VOLT...

Életének ötvenhetedik évében meghalt Roger Vailland, a jói ismert francia író, a modern francia regényírók közül talán a legtermékenyebb, legtehetségesebb. Rendkívül érdekes egyéniség volt, az erkölcsi és a társadalmi igazságok kutatója, és — többek között — *Un jeune homme seul* (Egy magányos fiatalember) című regényében is megkísérelte, hogy a maga kifejezetten entellektüel módján a szocialista realizmust szolgálja.

A párizsi *L'Express* így ír róla nekrológiájában:

1925 táján „szállt partra” Párizsban ez a ragadozó madár fejű fiatalember, aki egyesítette magában egy egész entellektüel-nemzedék sorsát, háromszor is átesett a tűzkeresztségen: a szürrealizmuson, az ellenállási mozgalomban és a sztalinizmusban. Roger Vailland nem kímélte önmagát, de azért szélsőségeiben is okos volt, hiszen jól ismerte önmagát ahhoz, hogy mindig a merev szélén meg tudjon torpanni.

Az éjszaka embere volt, mindenféle kábítószer kipróbált, minden nőt szeretett, ismerte az éjszakai játék szabályait és a gyilkos hajnalok sápadt fényét. Ebben az időben — nappal — gyors és biztos tollal vetette papírra írásait a *Paris Soir* számára Robert François néven. Így kereste meg a mindennapi kenyérré és egyébre valót, várva, hogy Saint-Juste vagy Rimbaud, vagy — miért ne? — egyidejűleg egyik is, másik is legyen.

Bátran, könnyű lélekkel csatlakozott az ellenállási mozgalomhoz, pedig hát nálánál senki sem volt alkalmatlanabb a rejtőzködéésre, bujkálásra. Mégis jutott ideje és ereje arra, hogy megírja első — és talán legjobb — könyvét, a *Drole de jeu* (Bolondos játék) című regényét, amelyet az Interallié díja követett, megteremtve hírnevét. Eljött a fordulat korszaka, és a világ szemtanúja lehetett, hogyan vált az éjszakai élvezetet hajszoló kóbor lovagjából földi ember, hogyan rendezte, ésszerűsítette életét.

A sztalinizmus volt Roger Vailland romantikus társadalomellenes lázadásának utolsó megnyilvánulása. Lázdadt, harcolt a társadalom ellen, amelyből eredt és amelynek olyan tüzetesen vetette szemére, hogy nem tette herceggé. Látványosan csatlakozott a kommunista párt-hoz 1950-ben, belépési nyilatkozatát a börtönben ülő Jacques Duclos-nak küldve el.

Az emberek testvériségéről álmódott meleg ábrándjából halkán, csendesesen ébredt föl, és sohasem tagadta, hogy ezt a gondolatot a vörös diktátor alakjában személyesítette meg.

Meglehetősen nagy életművéből — többek között — a *Les Mauvais Coups* (Gonosztettek) című regénye és Bernis bíborosról írt esszéje maradt ránk. Legnagyobb sikerű írását, a *Törvényt*, Goncourt-díjjal jutalmazták.

— Üri kispolgár, deskartes-i látnok, klasszikus szürrealista, óvatos szadista, gondolkozón szenvedélyes, érelyesen kétségbeesett demokrata hűbérúr, puritán tékozló, elkötelezett szabadgondolkozó, kötelezettségeket nem ismerő bolsevik vagy! — mondotta neki barátja, Claude Roy.

Más szóval és röviden: korunk entellektüelje volt.

FIGYELEM!

Most jelent meg Alberto Moravia *L'Attenzione* (Figyelem) című regénye. A könyv kapcsán a *Corriere della Sera* rövid ismertetőt közöl az írásról, és munkatársa hosszú beszélgetést folytatott a szerzővel.

Az ismertető többek között ezt mondja:

A cselekményt három ember hordozza: Francesco Merighi, újságíró, Cora Maurini, a felesége, és Cora Baby nevű leánya, aki Cora férjhezmenetele előtt, egy német katonával folytatott viszonyból született. Francesco és Cora házasesete úgyszólván közvetlenül az esküvő után hajótörést szenvedett, és Francesco emiatt maradt tíz évig külföldön, utazgatott a nagyvilágban.

Amikor visszatért Rómába, rájött, hogy felesége nemcsak varrónő, hanem egy gyalázatos foglalkozást is űz: egyik szervezője a titkos prostitúciónak. Francesco Baby barátságát keresi, és a fiatal lányban egy különös lényre bukkan: kiderül, hogy a Baby tudatában van édesanyja ocsmány mesteriségének, és minden erejével beszéssel a körülötte tobzódó erkölcsi zűrzavarral, keresi a normális családi élet felé vezető utat.

Francesco beleszeret Babyba, a vérfertőzés szörnyű árnyéka azonban nem ereszkedik rájuk...

Végül is Francesco újabb, hosszú útra megy. Cora meghal, Baby meg szerelem nélkül férjhez megy egy derék, becsületes fiatalemberhez, csak azért, hogy rendes családi élete legyen.

SIC TRANSIT

Megszűnt a *Mercure de France* című folyóirat. Hetvenöt éven át jelent meg ez az irodalmi újság, és a párizsi Figaro Littéraire szomorú hangú cikkben emlékezik meg a *Mercure de France* júniusi, utolsó számáról.

Nem könnyű szívvel határoztak az illetékesek a lap megszűntetéséről. Sok fejtörés, töprengés előzte meg a döntést, amely — úgy látszik — múlhatatlan volt. És így,

most, a francia irodalmi élet a *Mercure de France* nélkül marad. Megszűnik egy régi, igen jó, szellemben gazdag, irodalmi dicsőséggel övezett folyóirat, amely nagy-nagy szolgálatokat tett az írásnak, a gondolatnak, a francia stílusnak.

— Sajnos nem lehetett tovább csinálni! — mondotta Simone Gallimardné, a *Mercure de France* kiadóvállalat igazgatója. — Hónapokon át folytak a legnagyobb erőfeszítések, mind nehezebben kerítettük elő a lap kiadásához szükséges pénzt, ugyanakkor azonban nem tudtuk növelni a példányszámot, nem volt mód az olvasótábor gyarapítására. Elbátortalanodtunk!

Két évvel ezelőtt Gaetan Picon vette kezébe a *Mercure de France* sorsát, Blaise Gautier lett a főszerkesztője, megváltozott a lap formátuma, meg a szerkesztőség álláspontja is, szélesre tárták a kapukat az új munkatársak előtt, csak hogy a *Mercure de France* továbbra is a francia irodalmi élet és a haladó gondolat letéteményese maradjon. A szerkesztőség elképzelése a lap tartalmát illetően helyes volt, a példányszám mégsem növekedett. Mindössze 1500 előfizetője volt a lapnak, a példányonkénti eladás pedig említést is alig érdemel, így hát a *Mercure de France* nagy veszteséggel dolgozott. A kiadóvállalat arra az álláspontra helyezkedett, hogy erőteljesebben kell a jelen felé fordulnia, s ezt nem teheti meg egy folyóirattal. Ehelyett öszre *L'initiale* címmel új könyvsorozatot indít, s ebben a kezdő írók rövid lélegzetű írásait közli.

Öt írás már készen van. A sorozat szerkesztői további négy regényt keresnek, hogy egyszerre adhassák ki a sorozat mind a kilenc kötetét.

A *Mercure de France* kiadóvállalat tehát komolyan nekifogott, hogy új, fiatal tehetségeket fedezzen föl, hogy új, friss vért bocsásson a francia irodalmi élet vérkeringésébe. A Gallimard kiadóvállalat, amelyhez a *Mercure de France* is tartozik, azon a véleményen van, hogy a célt könnyebben és megfelelőbben érheti el a fiatal írók könyveinek kiadásával, mint a dicső, de régi folyóirat megjelentetésével, amelynek vonzóereje nagy mértékben megfogyatkozott.

A DREISER-TRAGÉDIA

Az elmúlt néhány év alatt egy 967 oldalas Sinclair Lewis életrajz és egy 970 oldalas Eugene O'Neil életrajz került az amerikai olvasók kezébe, és most jelenik meg 614 oldalon, W. H. Swanberg tollából, Theodore Dreiser életrajza.

A könyvről így ír a *Saturday Review*:

Dreiser talán minden írónál nagyobb mértékben szolgált rá, hogy aprólékos részletességgel írják meg életrajzát, hiszen élete tele volt ellentmondásokkal, s egy rövidre fogott biográfia csak félrevezetné az olvasót. Az

életrajzírónak — ilyen keretek között — nincs nehéz dolga, csak a tényeket kell időrendi sorrendbe illeszteni, hagynia kell, hogy az események beszéljenek, amint Dreiser is tette regényeiben. Már 1959-ben megjelent levelei is meglehetősen hű képet adtak az író rendkívül bonyolult lelki és szellemi alkatáról, ezúttal még teljesebb betekintést nyerünk életébe és munkásságába.

Az életrajz első oldalain tudomást szerzünk róla, hogy Dreiser valóban igazat írt gyermekkoráról: családja kétségbeejtően szegény volt, édesapja legalább olyan megdöbbenésmentes volt, mint amilyen balszerencsés, csak az anya volt a bátorság, a derű megtestesítője. A fiatal Theodore Dreiser pályafutása rosszul indult, és szinte csodának tekinthető, hogy 21 éves korában mint újságíró meglehetősen sikert aratott. Dreiser mindig meg volt róla győződve, hogy szomorú gyermekkor, a sok szenvedés előre meghatározta — vagy eltorzította — jellemét, és igen valószínű, hogy e tekintetben nagyon is igaza volt.

Swanberg élénk színekkel írja le az 1907 és 1910 közötti éveket, amikor Dreisernek nagy anyagi sikere volt a Butterick sorozat kiadásával. Ezt követte a rendkívüli termékenység időszak, amikor Dreiser megírta *Jenni Gerhard*, *A lángész*, *A pénzember* és *Az óriás* című műveit. Ezután terméketlenség korszaka következett, de az *Amerikai tragédia* meghozta a legnagyobb sikert. Ezután — hús esztendőn keresztül — harcolt azért, hogy továbbra is élő hatóereje maradjon az amerikai irodalomnak.

A *Saturday Review* Dreiser magánéletével, seregnyi szerelmi kalandjával és meglehetősen inkorrekt üzleti ügyeivel is foglalkozva, ezt írja:

Swanberg nem hősfarmáló író. Könyvének egyik fejezetében azt mondja, hogy Dreiser „önző, hencegő, szeszélyes, fortélyos, gonosz öregember volt”. Ez lebecsülés. A nagy író valóban javíthatatlan és többé-kevésbé ostoba hazug volt, akinek úgyszólván egyetlen szavában sem lehetett hinni. Csaló volt, szívesen plagizált. Még arra is kapható volt, hogy aláírja akár egy elmebajos, akár pedig valamelyik barátjának írását. Rossz természetű, goromba, hálátlan, különc, pompakedvelő, lényegében pedig fukar volt. Mindenre gyanakodott, mindenkire féltékeny volt. Nagyra becsülte a tudományt, mégis tele volt előítéletekkel, így csalhatták lépére a dr. Albert Abrahams-féle kurukszlók. Kétségtelen emberszeretete ellenére sikerült neki megsértenie a legtöbb embert, akivel csak érintkezett.

Másrészt — hangsúlyozza Swanberg — mindig arra törekedett, hogy a maga szorongó módján megtalálja az élet értelmét.

AUSCHWITZ — AZ ÉN VÁROSOM

Most jelent meg a nyugatnémet *Monat* című folyóirat kétszázadik száma. A szokottnál nagyobb terjedelmű, jubiláris szám Szövetségi Köztársaság címen tizegynéhány író szövege szól erről a témakörrel, közöttük Rudolf Augstein, a *Spiegel* nagy feltűnés közepette letartóztatott kiadóját és a Kelet-Németországban élő Johannes Bobrowskit. Elmondja véleményét Peter Weiss is, akinek szerzői hosszú című drámája: *Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats*, dargestellt durch die Schauspielgruppe des Hospizes Charenton unter Anleitung des Herrn de Sade (Jean Paul Marats üldöztetése és meggyilkolása a Charenton elmeógyógyintézet alpolgáiból alakult színjátszó csoport előadásában, de Sade úr rendezésében) — sok szóbeszédre adott alkalmat. Peter Weiss emigrált a hitlerizmus elől, úgyszólván valamennyi európai országot meglakta, és az egyetlen német író, aki részt vett az auschwitzi haláltábor őreinek tárgyalásával kapcsolatban megtartott helyszíni szemlén.

Az én városom címmel ezt írta a *Monatban*:

Ha elgondolkozom afölött, hogy melyik emberi települést, melyik tájat válasszam az én városomnak, kezdetben sokféle lehetőséget látok. De kezdve szülőhelyemtől, amelynek értesüléseim szerint Potsdamm közelében, a berlini vasútvonal mellett kell állnia, és amelynek Nowawes a neve, Brementen és Berlint kereszttől, ahol gyermekkoromat töltöttem, Londonig, Zürichig, Stockholmgig és Párizsig, ahova később jutottam el — mindezek a városok csak ideiglenes tartózkodási helyek, pedig nem is említettem még azokat a városokat, ahol csak átutazóban fordultam meg. Csak keresztülutaztam rajtuk, és múlt, tűnő benyomásokat nyújtottak. Ha meg akarom határozni mindazt, ami bennem érték maradt belőlük, ha meg akarom határozni életem földrajzi helyzetét, szüntelenül csak tagadások merülnek föl: mindezek a városok, helységek csak fehér foltok a térképen, s mindből csak egy marad meg, amelyben egyetlen napot töltöttem.

Azoknak a városoknak, amelyekben éltem, amelyeknek házaiban laktam, amelyeknek utcáin jártam-keltem, amelyeknek lakosaival elbeszélgettem — egyetlenegynek sincsenek meghatározott körvonalai, valamennyi egybefolyik, részei egy szakadatlanul változó külvilágnak. Itt egy kikötő, amott egy park jelenik meg, egy műalkotás, egy kiállítás, egy szoba, egy ajtófélfá. Együttesen alkotják kóborlásaink szövetét, egy másodperc töredéke alatt megjelennek és eltűnnek, s minduntalan újra meg újra fel kell idéznem emléküket.

Egy hely azonban amelyről már régóta tudok, de csak nemrég láttam, kiválik közülük. Ez az a hely, amelyet nekem szántak és amely elől elmenekültem.

Hogy mire, melyik helységre gondol Peter Weiss, megtudjuk a következő fejezetből, amelyet így kezd az író:

Auschwitz vasútállomásán tehervonatok zakatolnak, mozdonyok füttyögetnek, gőz sistereg, csengve csapódnak egymáshoz az ütközők...

AZ EROTIZMUS ELLEN

Az erotizmus nemcsak a modern művészetet hódította meg, egyre nagyobb tért nyer a gyakorlati élet minden megnyilvánulásában — ez a megállapítás, amelyet igen nehéz volna megcáfolni, készítette az *Arts* című párizsi lap szerkesztőségét, hogy körkérdést rendezzen. Az ankét eredményét most hozták nyilvánosságra.

A körkérdésre többek között Vladimir Jankélevitch filozófus, a Sorbonne egyetem tanára is válaszolt, de a bevezetőben közli az olvasóval, hogy bizony tétovázott, részt vegyen-e a körkérdésben. Attól tartott, hogy ezzel maga is, szándéka ellenére is, részese lesz a sajtó és a reklám általános erotomániákus tébolyának.

— Hogy mégis részt vettem az ankétban, ezt azért tettem, mert élni akartam az alkalommal, hogy elmondhasam: az erotizmus nagyrészt mesterséges alkotás, amelyet korunk érzéketlensége és a derű hiánya hozott létre — közölte nyilatkozatát Jankélevich. Sőt: az erotizmus azonos magával az érzéketlenséggel. A szerelem hiánya fejleszti, növeli: minél kevesebb szeretet, annál több az erotika. Az erotikai izgalom kétségtelenül elaggott valami. Ha hiányzik a nő iránt érzett szenvedélyes szeretet, élvezeti eszközzé alacsonyítjuk le a nőket. Az igazi meggyőződés hiánya és kortársaim gyógyithatatlan érzéketlensége mindig felismerhető ebben az öreges fékevesztettségben. Egy otromba csalás segítségével az erotizmus a lélekelemzésben keresi az alibit, holott éppen a pszichoanalízis a leghatásosabb mindenfajta bűvölés-bájoslás ellen. Másrészt — valóban csak másrészt-e? — az erotizmus az intellektuális szigorúság kompenzációja, korunk nagy kokettériájának megtestesítője. Nem vádoló sem az absztrakt festőket, sem a dodekafonista zenészeket, hiszen több igazi, lángeszű alkotó is van közöttük, hanem igenis vádoló a nagyképű pedantériát, és a libidóval teli frivolságot. Az emberi arc gyűlölete, a formák bájjainak tagadása, az unalom kultusza, aszkéta szertartások, amelyeket a nonfiguratív művészet ránk kényszerít, a gyenge lelkekben fölfokozták az érzékletesség megtorlása iránti vágyat. Az erotikus jelenetek kisdéd pihenést nyújtanak a szellemileg gyenge emberek számára, ha elfáradnak „sorozataik” és „szerkezeteik” alkotásában, antihedonizmusukban. Mindez érthetővé teszi, miért ellentéte az erotizmus az örömmek. Az erotizmus nevetni való csúfság, ostobaság, szomorúság. Azoknál, akik ismerik az igazi örömet — korunk legnagyobb alkotóművészeire gondolok —, nincs helye az erotizmusnak. Az ellene vívott harc bástyája Bartók tisztasága, Ravell ártatlansága, James Ensor színeinek és fényeinek ünnepnapjai.

A FÉLTÉKENYSÉG ZÚRZAVARA

A komoly írók, miután régen letettek arról, hogy más emberekről írjanak, le akarnak szokni arról is, hogy önmagukról mint magánemberekről szóljanak. Így hát a modern regény tárgya — a regényíró lesz, cselekménye — maga a regény, és ha az író igazán kifinomult lélek, mint Louis Aragon is, akinek a *La mise à mort* (Haldoklás) című regényét most adta ki a Gallimard vállalat, többszörös törés következik be az író és a regényhős kapcsolatában.

Lássuk, mit mond erről beszámolójában a *Nouvelles Littéraires!*

A könyv szerzőjét Alfrednak hívják. Szerelmes Fougère-be, az énekesnőbe, akit egyébként Ingeborg D'Usher néven ismernek. Létrehoz egy személyt, aki játékszer lesz mindkettőjük, Alfred és Fougère kezében: Antonie Celebre a neve.

És megkezdődik a dráma: kit szeret valójában Fougère, Antoine-t vagy Alfredot, aki Antoine, de mégsem az? És különben is kicsoda kinek a tükörképe? Az írás lényege kétségtelenül a féltékenység. De ez az egész regény is, hiszen Antoine Alfred teremtménye, Alfred meg Aragon alkotása. Alfred regényében három olyan elbeszélés lesz, amelyek Antoine-nak tulajdoníthatók.

Hallgassuk meg, mit mond erről maga Aragon:

— A könyv egy regény regénye, ugyanakkor tükör is. Tükör, amely előtt én állok, de nem magamat látom, vagy mégis önmagamat, amint a világitást nézem. Tükör, amelyben önmagamban is másokat látok, amint hátat fordítok nekik, vagy pedig úgy érzem, hogy csak másokat látok, de bennük magamra ismerek. Még soká folytathatnám az ellentmondó szavak játékát...

És amikor Alfred elhatározza, hogy elpusztítja Antoine-t, hogy egyszerűen kitörölje írásából ezt az egyéniséget, egyszerre úgy érzi, hogy Antoine valóban él és már föléje emelkedett. Belevág a tükörbe, szilánkokra töri, elmerül a tébolyba, a szerelmi rajongásba.